

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ COVID-19

Марущак А.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права*

*Чернівецького юридичного інституту Національного Університету
«Одеська юридична академія» м. Чернівці, Україна;
ORCID ID: 0000-0002-4611-4906
e-mail: marushak.a.v@gmail.com*

Марущак А. В. Забезпечення права соціального захисту в умовах covid-19.

Починаючи з 2020 року задля стримування пандемії COVID-19 урядами країн були вжиті численні заходи, які, безумовно, здійснювали та продовжують здійснювати величезний вплив на економічне та соціальне життя. Це породжує вагомі наслідки для різних суспільно-політичних сфер та несе значний вплив для системи охорони здоров'я, ринку праці, економіки тощо. Для систем соціального захисту населення пандемія стала своєрідним викликом. В кризових умовах країнам довелось шукати певний баланс для успішного та ефективного управління, де з однієї сторони є загроза життю та здоров'ю населення, а з іншої – ризик появи негативних соціальних наслідків спричинених заходами протиепідеміологічних заходів. Одним із основних заходів реагування стало переорієнтування системи охорони здоров'я на боротьбу з епідемією, в той час як основними ризиками стало підвищення рівня бідності, зменшення рівня зайнятості і доходів населення.

Стаття присвячена дослідженню соціальної політики в Україні під час пандемії COVID-19. Відзначено, що важливим аспектом є здійснення соціальної політики на основі дистрибутивності, тобто провадження компетентними органами своєї діяльності на основі перерозподільчих процесів, орієнтованих на подолання соціально-економічної нерівності серед різних верств населення.

Розглянуто офіційне звернення «Statement on COVID-19 and social rights» щодо впливу COVID-19 на соціальні права Європейського комітету із соціальних прав. Окреслені основні напрями здійснення соціальної політики. Досліджено та проаналізовано низку нормативно-правових актів з регулювання даного питання. Розглянуто три форми реалізації соціальної підтримки в Україні та їх реалізація. Закцентовано увагу на впровадженні дистанційної форми здійснення працівниками своїх обов'язків, що призвело до виникнення нового виду трудових відносин, які відрізняються своєю реалізацією від звичайних. Обґрунтовано зростаючий рівень цифровізації державних послуг, що стало наслідком існування пандемії COVID-19. Досліджено запровадження цілого комплексу заходів для підтримки населення та бізнесу в Україні, починаючи з 2020 року. Запропоновано розглядає соціальну підтримку громадян у даний період з двох аспектів, як безпосередню та непряму.

Ключові слова: соціальна політика, надомна праця, соціальна підтримка, соціальні права, соціальний захист.

Marushchak A. V. Ensuring the right of social protection in the conditions of covid-19.

Since 2020, numerous measures have been taken by governments to contain the COVID-19 pandemic, which have certainly had and continue to have a huge impact on economic and social life. This has significant implications for various socio-political spheres and has a significant impact on the health care system, the labor market, the economy, and so on. For social protection systems, the pandemic has become a challenge. In times of crisis, countries have had to find a balance for successful and effective governance, where on the one hand there is a threat to the life and health of the population, and on the other – the risk of negative social consequences caused by anti-epidemiological measures. One of the main response measures was the reorien-

tation of the health care system to combat the epidemic, while the main risks were rising poverty, declining employment and income.

The article is devoted to the study of social policy in Ukraine during the COVID-19 pandemic. It is noted that an important aspect is the implementation of social policy based on distributivity, ie the conduct of their activities by the competent authorities on the basis of redistributive processes aimed at overcoming socio-economic inequality among different segments of the population.

The official appeal of the Statement on COVID-19 and social rights regarding the impact of COVID-19 on the social rights of the European Committee of Social Rights has been considered. The main directions of social policy implementation are outlined. A number of normative-legal acts on regulation of this issue have been researched and analyzed. Three forms of realization of social support in Ukraine and their realization are considered. Emphasis is placed on the introduction of a remote form of employee performance of their duties, which has led to the emergence of a new type of employment relationship, which differs in its implementation from the usual. The growing level of digitalization of public services, which was a consequence of the COVID-19 pandemic, is justified. The introduction of a set of measures to support the population and business in Ukraine since 2020 has been studied. It is proposed to consider social support of citizens in this period from two aspects, as direct and indirect.

Key words: social policy, remote work, social support, social rights, social protection.

Впровадження карантину занурило світову економіку у кризу. У всіх країнах спостерігається зниження ВВП, ринок праці також зазнає серйозного тиску. Без перебільшень, можна стверджувати, що пандемія COVID-19 призвела до найбільшої кризи саме у галузі охорони здоров'я, але, водночас, стала і тим лакмусовим папірцем, який проявив існуючі соціально-економічні проблеми у інших сферах державного та суспільного життя, та створила величезний виклик для соціальної системи. Лише добре розвинуті держави, вживаючи численні соціально-політичні антикризові заходи, можуть протистояти таким викликам і успішність цього процесу залежить від багатьох факторів, серед яких: економічний стан країни, відповідне законодавче регулювання, дотримання основоположних принципів прав людини, злагодженість дій уряду, вчасне впровадження реформ тощо.

Не дивлячись на те, що більшість дій урядів європейських країн була спрямована на підвищення гнучкості інфраструктури та працівників сфери охорони здоров'я, європейські країни впроваджують і інші заходи задля підтримки соціального стану з метою стабілізації економіки – полегшення доступу до допомоги по безробіттю, надання податкових пільг, кредитів на пільгових умовах і можливість відстрочення внесків на соціальне страхування. Фактично відбувається соціальна компенсація. У той же час, місцеві та національні стратегії стримування коронавірусу в багатьох випадках призводять до збільшення тягаря для тих, хто найбільше потребує догляду.

Важливим аспектом є здійснення соціальної політики на основі дистрибутивності, тобто провадження компетентними органами своєї діяльності на основі перерозподільчих процесів, орієнтованих на подолання соціально-економічної нерівності серед різних верств населення. У зв'язку з цим, необхідним є узгодження двох найважливіших напрямів державної політики: бюджетної та соціальної. Відтак, ефективність здійснення соціальної політики напряму залежить від бюджету і їх реалізація повинна бути побудована таким чином, щоб забезпечити економічне зростання . одночасно із вирішенням соціальних завдань.

Необхідно констатувати, що Україна, з ряду об'єктивних причин, знаходиться в умовах обмежених фінансів й не може собі дозволити такі самі суми допомоги як в розвинутих країнах Європи, але певні кроки в цьому питанні робляться вже зараз [1].

На думку експертів у 2022-2024 роках темпи економічного зростання України прискорюватимуться. Всі елементи попиту також матимуть позитивну динаміку. Зростання в інвестиціях – 9,3% – в середньому щороку за період. Безробіття вийде на допандемічний рівень – 8,2% лише у 2024 році. Для відновлення втраченого потенціалу під час першої хвилі пандемії COVID-19 Україні потрібно буде від 1-го до 2-х років [2] .

Впродовж 2020-2021 р.р. Верховна Рада України здійснила певні зміни у чинне вітчизняне законодавство у сфері надомної праці. Парламент фактично узаконив зміни, що існують на українському ринку праці вже певний час. Але вони стали очевидними під час карантину, коли значна кількість людей перейшла на роботу з дому. Відповідні пропозиції щодо регулювання дистанційної праці враховують деякі положення актів Міжнародної організації праці, присвячених надомній і дистанційній

праці. І хоча ці міжнародно-правові акти ще не ратифіковані нашою країною, їх норми можуть слугувати орієнтиром для законодавця [3].

Зокрема, Кодекс законів про працю України у 2021 році доповнили статтею 60² «Дистанційна робота». Відповідно, з'явилось легальне визначення, відповідно до якого дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [4].

Необхідним аспектом надомної роботи є надання особам, що працюють дистанційно усіх соціально-трудових гарантій, передбачених законодавством про працю. Тому, важливим моментом стало і встановлення Типової форми трудового договору про дистанційну роботу, яку затверджує Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин.

Нововведенням у Кодексі законів про працю України стала і частина 8 ст. 179, відповідно до якої особи, що перебувають у відпустці для догляду за дитиною за бажанням можуть працювати на умовах неповного робочого часу або вдома.

Дедалі більше всесвітньовідомих компаній підтримують ідею роботи вдома та гнучких графіків. Цьому сприяють нові технології, що дають змогу проводити віртуальні відеозустрічі. Вже зараз, відповідно до статистичних даних, відсоток працівників, що здійснюють свою діяльність дистанційно постійно зростає, як і зростають пропозиції такої роботи.

Пандемія COVID продемонструвала, що багато організацій, включаючи уряди, не були готові до вирішення несподіваних проблем, пов'язаних з ІТ-формами роботи та надання послуг. У майбутньому, на випадок якої іншої кризи, щодо неминучого настання яких, внаслідок кліматичних змін, говорять дослідники – повені, посухи та пожежі, організаціям необхідно серйозно планувати й організувати персонал і надання послуг через ІТ-системи.

Ще одним суттєвим нововведенням 2021 року у сфері соціальної підтримки населення стала програма Президента України «Підтримка» спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу, який постраждав від пандемії, та стимулювання процесу вакцинації. Очікувалося, що до кінця 2021 року 8 мільйонів громадян звернеться по виплати в одну тисячу гривень. З цією метою парламентом України було ухвалено зміни до бюджету та закладено 8 млрд. грн. на виплати вакцинованим громадянам. Вчені звертають увагу і на те, що внаслідок війни з росією було запроваджено соціальну допомогу [6].

Правовою основою надання соціальної підтримки у такий спосіб став Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» від 15.07.2021р. Закон встановив легальне визначення електронної публічної послуги – це послуга, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у тому числі адміністративна послуга (у тому числі в автоматичному режимі), яка надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту) [5].

Окрім окреслених вище, загалом, для підтримки населення та бізнесу в Україні, починаючи з 2020 року було запроваджено цілий комплекс заходів. У разі порушення податкового законодавства у період з 1 березня до 31 травня 2020 року не застосовувалися жодних штрафів, але це правило не стосувалося ПДВ, акцизного податку та оренди. Термін подачі річної декларації про доходи було продовжено на два місяці до 1 липня 2020 року. Крім того, парламент призупинив дію вимоги про сплату податку на комерційну нерухомість та землю, визначивши карантин у зв'язку з COVID-19 як форс-мажорну обставину у межах юридичних договорів. Також було призупинено податкові перевірки на підприємствах.

Орендарі також були тимчасово звільнені від орендної плати щодо об'єктів, які не використовуються у період карантину. Однак, потрібно розуміти, що внесені законодавчі зміни звільняли наймача від сплати орендної плати не «взагалі» на період карантину або в зв'язку з його введенням, а тільки в тому випадку, якщо введення карантину призвело до неможливості використання об'єкта оренди.

Ситуація, що склалась в Україні негативно впливає на відносини з Міжнародним валютним фондом (МВФ), вони ризикують ще більше ускладнити економічну картину в Україні. У 2021 році Україна очікувала отримати другий транш у розмірі 2,2 млрд доларів США від МВФ у рамках програми Stand-by Arrangement на суму 5 млрд доларів, затвердженої в червні 2020 року. Однак, останні перемовини з МВФ завершилися в лютому 2021 року. відсутністю прогнозів щодо того, коли буде виданий

наступний транш. МВФ висловив глибоку стурбованість такими проблемами, як корупція, ціни на газ та криза Конституційного суду, і закликав до впровадження структурних реформ у цих сферах, які були погоджені у попередніх угодах. Існує ризик неплатоспроможності, якщо Україна продовжуватиме не отримувати фінансову підтримку МВФ. За такого сценарію навіть значних емісій міжнародних еврооблігацій може бути недостатньо для підтримки фінансової стабільності.

Соціальні права людини – це та категорія прав, яка найбільше постраждала від пандемії коронавірусу. На це вплинуло дуже багато обмежень, пов'язаних із COVID-19. Україна, як і ряд інших країн, вивчила уроки із ситуації, що склалась і намагається мінімізувати вплив нових обмежень на права людей. Безперечно, вкрай важливим є звернення уваги на найбільш вразливі групи населення – людей похилого віку, непрацездатного населення, непрацездатних осіб. Тому, закономірним є факт того, що більшість заходів соціальної підтримки, вжитих у розпал пандемії, спрямовувались на найбільш економічно вразливі категорії громадян. Об'єктами соціальної підтримки громадян стала значна частина населення, а соціальний захист відбувається у багатьох сферах, що формують наше повсякденне життя.

У своєму зверненні Європейський комітет із соціальних прав звертає увагу на викладені в Європейській соціальній хартії права, які особливо постраждали від коронавірусної кризи: це права, пов'язані з роботою та працевлаштуванням, право на соціальне забезпечення та захист від бідності і соціального відчуження, право на житло та освіту. Держави-учасниці повинні забезпечити, щоб заходи, вжиті проти кризи, включаючи економічну та соціальну політику, не призводили до прямої або непрямой дискримінації щодо здійснення соціальних прав.

У зв'язку з пандемією коронавірусу урядом було реалізовано заходи у різних напрямках внутрішньої політики – фінансової, грошово-кредитної та соціальної. Можна сказати, що усі вони були заходами надзвичайного характеру, оскільки здійснювались за надзвичайних обставин. Рішення та дії, спрямовані на їх реалізацію, передбачають цілий комплекс завдань таких як збереження бізнесу, підтримка зайнятості населення, соціальний захист та охорона здоров'я населення.

Соціальну підтримку громадян у даний період можна розглядати з двох аспектів, як безпосередню та непрямую.

Безпосередня соціальна підтримка – це комплекс заходів, здійснюваних урядом для забезпечення реалізації соціальних прав громадян, шляхом збільшення розмірів соціальних виплат; надання субсидій, пільгового кредитування; відстрочення виплати податків, інших обов'язкових платежів; полегшення умов отримання страхових виплат.

До непрямой соціальної підтримки громадян варто віднести здійснювані урядом заходи, що здійснюються задля стримування безробіття, підтримки бізнесу тощо. Наприклад, стимулювання державою застосування нестандартних форм та умов зайнятості, фінансові та податково-кредитні механізми, що орієнтовані на найбільш постраждалі галузі, малі та середні бізнеси.

З економічної точки зору діяльність держави в галузі соціальної політики можна розділити на надання обов'язкового соціального страхування (яке включає охорону здоров'я, пенсію, страхування від безробіття, довгостроковий догляд та страхування від нещасних випадків), а також заходи державного перерозподілу у разі особливого тягаря, наприклад шляхом виплати допомоги на дитину, допомогу по безробіттю.

Україна протягом останніх двох років зробила рішучий крок до подолання кризи, спричиненої пандемією, що призвело до неминучих змін у багатьох сферах. У першу чергу зміни торкнулись законодавства, що стало необхідністю, оскільки в умовах COVID-19 правове регулювання відносин у державі та суспільстві не відповідало фактичному стану речей та не надавало легальної можливості сприяти поліпшенню ситуації.

Основними засобами соціальної політики є пільги та виплати, спрямовані на соціальну підтримку населення. У цій сфері також відбулись зміни, зокрема, державою запроваджено три форми реалізації соціальної підтримки: одноразову матеріальну допомогу застрахованим особам; одноразову матеріальну допомогу суб'єктам господарювання; одноразову компенсацію суб'єктам господарювання.

Не можна не відзначити і зміни у сфері діджиталізації, що несуть позитивний характер і до яких призвела пандемія. У цій сфері держава набула нової висоти і значно покращила стан цифровізації державних послуг. Так, відтепер навіть перебуваючи на ізоляції, особа може скористатись державними послугами через онлайн-сервіси «Дія» та «Епідтримка».

Підсумовуючи, варто сказати, що довгострокові наслідки пандемії COVID-19 ще не помітні. Спрогнозувати майбутній стан речей вкрай важко, оскільки більшість заходів, що здійснюються при реалі-

зації соціальної політики напряму залежать від стану економіки в країні, яка, у свою чергу – від перебігу пандемії. Але, на сьогоднішній день, можна констатувати факт того, що держава не залишається осторонь і намагається покращити ситуацію, що склалась.

Список використаних джерел:

1. Голосніченко Д. І. Соціальне забезпечення громадян в умовах коронавірусу. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 2. С. 162-165.
2. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: Підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку. Консесус-прогноз (квітень 2021 р.) / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=767c9944-87c0-4e5a-81ea-848bc0a7f470&tag=Konsensus-prognoz> (дата звернення: 15.06.2022)
3. Сільченко С., Сербіна Д. Дистанційна праця: сучасний стан і перспективи розвитку правового регулювання. Підприємництво, господарство, право. 2021. № 1. С. 93-99.
4. Кодекс Законів про працю України: Закон України від від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1246> (дата звернення: 15.06.2022)
5. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (дата звернення: 14.06.2022)
6. Латковський П.П. Фінансова політика в умовах військового стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 223-227.